

**СОЦІАЛЬНІ УЯВЛЕННЯ ПРО МІЛІЦІЮ ТА ДОВІРА ДО НЕЇ:
РЕЗУЛЬТАТИ РЕГІОНАЛЬНОГО МОНІТОРИНГУ**

Необхідність партнерських відносин між міліцією й населенням в Україні давно є безперечною, адже міліції без допомоги населення набагато складніше виконувати завдання щодо підтримання громадського порядку, захисту прав і законних інтересів громадян, протидії та профілактики злочинності. Бажання міліції «бути з народом» знаходило в останні роки відображення як у ряді програм і документів МВС України, так і в деклараціях його очільників. Визнано, що партнерство міліції як державного інституту із суб'єктами громадянського суспільства – модель, на створення якої необхідно орієнтуватися при реформуванні діяльності органів внутрішніх справ України.

Разом з тим, зазначене партнерство передбачає, окрім намірів органів внутрішніх справ «бути з народом», ще й бажання зворотного боку – громадськості – «бути з міліцією». Чи можна сьогодні стверджувати, що «народ з міліцією»? Як громадськість ставиться до міліції і чому? Що перешкоджає партнерським стосункам? Як сприяти встановленню партнерства?

Відповіді на ці питання потребують ретельного аналізу соціальних уявлень про міліцію та особливостей їх формування, а також їх зв'язку з довірою та оцінками населенням роботи міліції. Саме це і було метою дослідження, що презентоване у статті. Завдяки тому, що уявлення людини, оцінки та емоції, що з ними зв'язані, нерозривні також і з намірами дій, ми можемо за уявленнями людини передбачувати її майбутні дії.

До тематики відносин та взаємодії української міліції та населення, використання громадської думки для ефективного менеджменту ОВС України у своїх працях звертались багато науковців, зокрема В. О. Соболев, Ю. О. Свеженцева, І. П. Рущенко, В. В. Мальцев, В. О. Болотова та ін. [1, 2, 3]. Парадигму соціальних уявлень [4] представлено у роботах європейських соціальних психологів С. Московічі [5], Д. Жоделе [6], М. Бауэра, Дж. Гескелла [7]. Разом з тим у науковому дискурсі не представлені спроби використання евристичних можливостей парадигми соціальних уявлень до досліджень громадської думки про міліцію. Крім того, соціальні уявлення про міліцію динамічні і потребують постійного моніторингу та аналізу, саме тому не можна говорити про вичерпання даної тематики.

Поставлене завдання найкраще можна виконати через загальнонаціональний моніторинг громадської думки і аналіз зібраних

даних за допомогою статистичних методів. Навесні 2007 р. у Львівському регіоні було проведено комплексне дослідження громадської думки щодо різних аспектів роботи місцевої міліції¹. Дослідження містило блок питань, спрямованих на детальне вивчення соціальних уявлень про міліцію та особливостей їх формування, а також довіри до міліції та оцінок її роботи. Крім того, деякі з цих питань вже були включені в опитування, яке проводилося у Львівському регіоні в 2003 р. [8, розділ 2.2], і це дало змогу оцінити динаміку соціальних уявлень про міліцію.

Соціальні уявлення про міліцію Львівського регіону

Чому так важливо знати соціальні уявлення про міліцію? Ставлення людини до міліції, довіра, готовність до співпраці з нею базуються на її уявленні про міліцію, тобто на знанні. Знання людини, у свою чергу, є індивідуальними за власністю, але не за походженням. Переважну більшість знань людина черпає не з власного досвіду, а від інших людей, безпосередньо або через ЗМІ, книги, фільми або якісь інші посередники в передачі інформації. Завдяки комунікації уявлення набувають риси не індивідуального, а соціального явища, і деякі спільні уявлення (а відтак і довіра, що «защита» в цих уявленнях) стають властивістю і, власне, продуктом соціальних груп.

Отже, довіра людини до міліції визначається синтезом власного та групового досвіду взаємодії з працівниками міліції в уявленні про неї. Вивчаючи думки респондентів про міліцію, ми можемо проаналізувати феномен свідомості – цілісне уявлення про міліцію, у якому синтезовано власний досвід респондента, розповіді близького та далекого оточення, інформацію із ЗМІ, фільмів, книг, анекдотів, байок тощо. Важливим є те, що уявлення складається «цеглина до цеглини» з інформації, яка не суперечить одна одній, і якщо нова порція інформації суперечить тому, що людина вже знає, вона частіше за все відкидається як неправдива.

Соціальні уявлення мають одночасно відповідати декільком критеріям. По-перше, вони мають бути більш-менш правдиві, давати людині правильні підказки, чого чекати. По-друге, вони мають бути психологічно комфортні, тобто людині має бути приємно так думати. По-третє, людині важливо мати схожі уявлення з людьми з свого соціального оточення, щоб бути «своїм». Саме тому деякі люди підсвідомо можуть відступати від «правдивого» образу

¹ Дослідження проведено фахівцями науково-дослідної лабораторії соціальної та психологічної роботи в органах внутрішніх справ Харківського національного університету внутрішніх справ. Опитування проводилося за місцем проживання респондента методом інтерв'ю «віч-на-віч» за квотною вибіркою. Усього було опитано 1200 респондентів, серед них 714 осіб – міське населення, 486 – сільське.

заддя психологічного комфорту, якихось самовиправдань або приналежності до якоїсь соціальної групи. Отже, громадська думка, хоча й завжди є дзеркалом, але часом трошки кривим.

Знання того, як люди ставляться до працівників міліції, якою бачать особистість міліціонера, його професіоналізм, як уявляють собі роботу міліції, мотивацію працівників міліції до чесного виконання своїх обов'язків, до співробітництва з населенням – уся ця інформація допомагає правильно визначити цілі майбутнього співробітництва міліції з населенням, нейтралізувати побоювання населення, прибрати перешкоди, бар'єри, які містяться в уявленнях населення про міліцію, надати рекомендації щодо можливих шляхів вдосконалення організації співробітництва ОВС з населенням і, врешті-решт, побудувати такі корисні для обох сторін усталені партнерські відносини між міліцією та населенням.

Таблиця 1

Рейтинговий розподіл відповідей на питання
«Якою мірою характерні Вашій місцевій міліції наступні якості?»

Професійні та особистісні якості	Характерно повною мірою (%)	Характерно деякою мірою (%)	Не характерно (%)	Індекс	Важко відповісти (%)
Використання службового становища для особистого збагачення	28	40	10	0,62	22
Хабарництво, користолюбство	25	40	12	0,58	23
Вседозволеність	21	39	14	0,55	26
Грубість, нахабність	21	42	18	0,52	19
Окозамилування, небажання виконувати свої обов'язки	18	39	15	0,52	28
Професіоналізм	9	49	16	0,45	26
Працьовитість	8	51	17	0,44	24
Неправда, обман	11	41	19	0,44	29
Цинізм	12	34	20	0,44	34
Сміливість	9	47	20	0,43	24
Розхлябаність, неорганізованість	13	38	24	0,43	25

Освіченість, культура	7	50	18	0,43	25
Оперативність	9	46	22	0,42	23
Організованість	7	46	22	0,40	25
Чесність, порядність	5	47	23	0,38	25
Пияцтво	8	34	23	0,38	35
Справедливість	7	41	26	0,37	26
Чуйність, людяність	7	39	25	0,37	29
Садизм, застосування не- законного насильства	8	30	26	0,36	36
Бажання допомагати «простим людям»	7	38	31	0,34	24

Яким же є уявлення населення Львівського регіону про місцеву міліцію? Респондентам було запропоновано оцінити професійні та особистісні якості, що притаманні співробітникам міліції Львівського регіону. Для визначення ступеня характерності працівникам місцевої міліції основних професійних та особистісних якостей було застосовано індексну оцінку від 0 до 1, де 0 означає, що зазначена якість, на думку респондентів, які змогли дати оцінку, зовсім не характерна для місцевої міліції, 0,5 – характерна деякою мірою, 1 – усі респонденти, які визначилися з оцінкою, вважають, що ця якість характерна повною мірою.

Результати дослідження показали, що серед рис, які, на думку респондентів, найбільш властиві працівникам міліції, переважають негативні (табл. 1). Так, зокрема, 68% респондентів назвали як повною або деякою мірою притаманні місцевій міліції такі якості, як використання службового становища для особистого збагачення; 65% – хабарництво та користолюбство; 63% опитаних вважають, що місцевій міліції повною або деякою мірою притаманні грубість та нахабність; 57% респондентів в повній або деякій мірі вважають, що міліція займається «окозамилюванням» та не бажає виконувати свої обов'язки.

На жаль, майже не характерними для львівської міліції особистісними якостями респонденти називають чесність, порядність, справедливість, чуйність та людяність. Серед запропонованого переліку позитивних якостей найменш притаманне місцевій міліції, за думкою респондентів, бажання допомагати простим людям. Останній факт говорить про те, що якими б іншими позитивними якостями не володів працівник міліції, уявлення про нього, як про такого, що наживається за рахунок проблем простих людей, використовуючи своє службове становище, виключає можливість взаємодії населення з місцевими органами міліції.

Таблиця 2

Вади, які, на думку населення, властиві
роботі міліції як державному органу

Вади	2003	2007
Корупція, примус громадян до дачі хабара	61%	45%
Поганий контроль за роботою міліції з боку вищих органів	29%	39%
Внутрішня корупція, плата за підвищення або призначення на посаду	33%	37%
Слабка технічна оснащеність, відсутність сучасних засобів транспорту, зв'язку	22%	32%
Неправильний, недосконалий підбір кадрів	27%	31%
Уседозволеність, перевищення владних і службових повноважень	33%	31%
Відсутність підтримки, довіри з боку населення	7%	26%
Кругова порука, захист працівників міліції, які порушують закон	29%	24%
Тяганина, бюрократизм	23%	24%
Застосування фізичного і психічного насильства як припустимих методів роботи	26%	15%
Недостатня чисельність працівників міліції	6%	11%
Вад немає	3%	3%

Кожна організація, зокрема, міліція, безперечно, складається зі своїх працівників, і уявлення населення про організацію є узагальненим уявленням про людей, які у ній працюють. Однак є переваги та вади, які властиві не стільки працівникам, як організації у цілому. Респондентам було запропоновано оцінити які, на їх погляд, вади властиві роботі міліції як державному органу (табл. 2).

Результатом стало те, що основними недоліками міліції респонденти назвали, перш за все, корупцію, примус громадян до дачі хабара (45%); поганий контроль за роботою правоохоронних органів з боку вищих органів (39%); внутрішню корупцію, плату за підвищення або призначення на посаду (37%); слабку технічну оснащеність, відсутність сучасних засобів транспорту, зв'язку (32%); неправильний, недосконалий підбір кадрів та вседозволеність, перевищення владних і службових повноважень (по 31%). Близько чверті опитаних вказали на такі недоліки, як відсутність підтримки, довіри з боку населення; кругова порука, захист працівників міліції, які порушують закон; тяганина, бюрократизм. Такі недоліки, як застосування фізичного і психічного насильства як припустимих методів роботи та недостатня чисельність пра-

цівників міліції, притаманні міліції, на думку 15% і 11% відповідно. Тільки 3% опитаних вважають, що у роботі міліції вад немає.

Для того, щоб виявити ставлення до міліції, респондентам було запропоновано низку тверджень, які характеризують її позитивно або негативно. Кожне з цих тверджень вимірює важливі для відносин довіри, партнерства та співробітництва аспекти уявлень населення про міліцію. Для оцінки в цілому ступені згоди населення з цими твердженнями було застосовано індексну оцінку від -1 до 1, де -1 – цілком не згодний, -0,5 – скоріше не згодний, 0,5 – скоріше згодний, 1 – цілком згодний.

Найбільшу згоду викликали судження «від міліції краще триматися подалі» (індекс 0,47) та «більшість потерпілих звертається в міліцію без надії на затримання злочинця, а тільки тому, що так заведено» (0,42). Респонденти вважають, що міліціонери не мають бажання допомагати пересічним громадянам та не готові до ризику заради «простих» людей. Вони, на думку опитаних, націлені на збагачення, використання службового становища у суто особистих цілях; 44% респондентів скоріше або цілком згодні з тим, що

Таблиця 3

Рейтингова оцінка респондентів щодо працівників міліції (%)

Судження	Цілком згодний	Скоріше згодний	Скоріше не згодний	Цілком не згодний	Індекс	Важко відповісти
Від міліції краще триматися подалі	33	27	13	4	0,47	23
Більшість потерпілих звертається в міліцію без надії на затримання злочинця, а тільки тому, що так заведено	24	32	12	4	0,42	28
Чесна, невинна людина не буде боятися міліції	26	29	17	4	0,37	24
Міліціонер піклується, насамперед, про особисту вигоду, проблеми інших людей його мало цікавлять	18	35	14	3	0,36	30
Міліція завжди зможе обвинуватити навіть невинну людину	18	33	15	6	0,29	28

Працівнику міліції не вигідно чесно і добросовісно працювати	18	29	15	7	0,26	31
Міліціонерові – все «сходить з рук»	13	31	17	4	0,25	35
Тільки чесно працюючи, міліціонер може швидко просунутися по службі	11	22	24	11	-0,01	32
Міліція однаково захищає інтереси всіх громадян	6	19	35	12	-0,19	28
Працівники міліції справді готові ризикувати життям заради «простих» людей	4	18	27	14	-0,23	37
Міліціонер дійсно піклується, насамперед, про благо людей, а лише потім – про особисте	4	16	32	15	-0,28	33

міліціонеру все «сходить з рук» (табл. 3). Це свідчить про ситуацію, у якій майже немає місця партнерству, співробітництву, бо вони базуються на очікуванні взаємної вигоди, пріоритеті спільних інтересів над особистими, передбачуваності дій партнера.

Взаємозв'язок соціальних уявлень про міліцію з оцінками її роботи та довірою до неї

При порівнянні отриманих даних опитувань 2003 р. та 2007 р. можна помітити, що оцінки громадян діяльності міліції покращились: якщо у 2003 р. роботу міліції позитивно оцінили 13% респондентів, то у 2007 р. – майже вдвічі більше – 24% респондентів; у 2003 р. роботу міліції негативно оцінили 65% респондентів, а у 2007 р. – 41%. Рівень довіри до міліції також збільшився – частка громадян, що довіряють або скоріше довіряють міліції, зросла з 13% у 2003 р. до 28% у 2007 р., а частка тих, хто не довіряє, зменшилась з 71 до 38%. Рівень довіри до міліції у Львівському регіоні вищий, ніж до органів влади в цілому, судів та політичних партій.

Які ж риси, характеристики працівників міліції, очікування від них (як професіоналів, так і особистостей) в уявленні людей сприяють добрим оцінкам роботи міліції, тобто є критеріями хорошої роботи міліції для громадян? Якому працівнику люди готові довіряти та співпрацювати з ним, і, навпаки, який міліціонер не є авторитетом для громадян? Які його якості «підривають» довіру людей до ОВС в цілому? Для визначення ступеня впливу тих чи інших професійних та особистісних якостей працівника міліції на оцінку населенням Львівського регіону роботи місцевої міліції та

на довіру до міліції було проведено аналіз за допомогою коефіцієнта сили зв'язку Сомерс d.

Згода або незгода з представленими громадськими судженнями про міліцію різною мірою пов'язані з оцінкою її роботи та довірою до неї. Ступінь впливу згоди з судженнями на оцінку роботи міліції та на довіру до неї, виміряний коефіцієнтом d Сомерса, та рейтинг впливу наведено у табл. 4. Слід зауважити, що рейтинги впливу суджень на оцінку роботи міліції і на довіру майже однакові. Отже, для підвищення задоволеності населення роботою міліції та довіри до неї необхідно, щоб люди були впевнені у тому, що міліціонер дійсно піклується, у першу чергу, про благо людей, а лише потім – про особисте; що міліція однаково захищає інтереси всіх громадян; що працівники міліції дійсно готові ризикувати життям заради «простих» людей; що більшість потерпілих звертається в міліцію тому, що сподіваються на затримання та покарання злочинця, а не просто тому, що «так заведено».

Таблиця 4

Сила (за коефіцієнтом d Сомерса) та рейтинг впливу громадських суджень про міліцію на оцінку населенням роботи місцевої міліції та довіру до неї

Судження	Сила впливу на оцінку	Рейтинг впливу на оцінку	Сила впливу на довіру	Рейтинг впливу на довіру
Міліціонер піклується, насамперед, про особисту вигоду, проблеми інших людей його мало цікавлять	0,307	3	0,385	1
Міліціонер дійсно піклується, у першу чергу, про благо людей, а лише потім – про особисте	0,369	1	0,384	2
Міліція однаково захищає інтереси всіх громадян	0,315	2	0,355	3
Працівники міліції дійсно готові ризикувати життям заради «простих» людей	0,307	4	0,310	4
Більшість потерпілих звертається в міліцію без надії на затримання злочинця, а тільки тому, що так заведено	0,229	6	0,301	5

Міліція завжди зможе обвинуватити навіть невинну людину	0,240	5	0,255	6
Міліціонерові все «сходить з рук»	0,207	7	0,227	7
Тільки чесно працюючи, міліціонер може швидко просунутися по службі	0,197	8	0,220	8
Чесна, невинна людина не буде боятися міліції	0,169	9	0,194	9
Від міліції краще триматися подалі	0,125	10	0,176	10
Працівнику міліції не вигідно чесно і добросовісно працювати	0,105	11	0,131	11

Аналіз особистісних та професійних якостей працівника міліції показав, що для довіри населення до міліції та для позитивних оцінок її роботи найважливішими є справедливість, організованість, ввічливість, чесність, порядність, освіченість, культура працівників міліції. Рейтинг якостей працівників міліції за ступенем впливу на довіру та на оцінки роботи міліції наведено у табл. 5.

Слід зауважити, що є якості, які менше впливають на оцінку роботи міліції, але дуже важливі для довіри до неї. Наприклад, такі якості, як використання службового становища для особистого збагачення, хабарництво, користолюбство, неправда, обман дуже сильно обумовлюють недовіру до міліції, але не так сильно впливають на оцінку її роботи. Тобто ці якості не є тими критеріями, за якими населення в першу чергу виставляє погані оцінки роботи міліції, але вони закріплюють у суспільстві недовіру до неї.

Таблиця 5

Сила (за коефіцієнтом d Сомерса) та рейтинг впливу професійних та особистісних якостей працівника міліції на оцінку населенням роботи місцевої міліції та довіру до неї

	Сила впливу на оцінку	Рейтинг впливу на оцінку	Сила впливу на довіру	Рейтинг впливу на довіру
Справедливість	0,431	1	0,471	1
Організованість	0,421	2	0,439	2
Грубість, нахабність	0,340	3	0,414	3
Чесність, порядність	0,334	5	0,385	4
Освіченість, культура	0,312	6	0,370	5

Розхлябаність, неорганізованість	0,339	4	0,356	6
Чуйність, людяність	0,288	9	0,355	7
Бажання допомагати «простим людям»	0,264	10	0,348	8
Професіоналізм	0,310	7	0,344	9
Неправда, обман	0,241	13	0,323	10
Використання службового становища для особистого збагачення	0,218	16	0,316	11
Вседозволеність	0,250	12	0,313	12
Хабарництво, користолюбство	0,202	17	0,305	13
Сміливість	0,294	8	0,303	14
Працьовитість	0,234	15	0,303	15
Садизм, застосування незаконного насильства	0,258	11	0,290	16
«Окозамилювання», небажання виконувати свої обов'язки	0,239	14	0,288	17
Оперативність	0,195	20	0,241	18
Цинізм	0,198	19	0,228	19
Пияцтво	0,199	18	0,220	20

Висновки та рекомендації

Підведемо підсумок. При порівнянні отриманих даних опитувань 2003 р. та 2007 р. можна помітити, що оцінки громадян діяльності міліції покращились: якщо у 2003 р. роботу міліції позитивно оцінили 13% респондентів, то у 2007 р. – майже вдвічі більше – 24% респондентів; у 2003 р. роботу міліції негативно оцінили 65% респондентів, а у 2007 р. – 41%. Рівень довіри до міліції також збільшився – частка громадян, що довіряють або скоріше довіряють міліції, зросла з 13% у 2003 р. до 28% у 2007 р., а частка тих, хто не довіряє, зменшилась з 71 до 38%. Рівень довіри до міліції у Львівському регіоні вищий, ніж до органів влади в цілому, судів та політичних партій.

Разом з тим в соціальних уявленнях про працівників міліції та міліцію як організацію у Львівському регіоні все ще домінують негативні характеристики, оцінки та очікування. Генератором негативних уявлень є досвід контактів з працівниками міліції (у службовій та позаслужбовій сфері), внаслідок яких громадськість робить висновок про невиконання або погане виконання міліцією-

рами своїх службових обов'язків, використання ними службового становища для власних цілей, жорстоке, нахабне, брутальне, зверхнє, нетактовне ставлення до людей.

При порівнянні результатів опитувань 2003 та 2007 р. можна помітити, що громадська думка щодо недоліків у роботі міліції дещо змінилася. За деякими недоліками (такими, як корупція, примус громадян до дачі хабара; уседозволеність, перевищення владних і службових повноважень; кругова порука, захист працівників міліції, які порушують закон; застосування фізичного і психічного насильства як припустимих методів роботи) відсоток респондентів, що вказували на нього, зменшився. За іншими недоліками, навпаки, відсоток збільшився, особливо за такими недоліками, як поганий контроль за роботою міліції з боку вищих органів; внутрішня корупція, плата за підвищення або призначення на посаду; слабка технічна оснащеність, відсутність сучасних засобів транспорту, зв'язку; неправильний, недосконалий підбір кадрів; відсутність підтримки, довіри з боку населення; недостатня кількість працівників міліції.

Аналіз уявлень про особистісні та професійні якості працівника міліції показав, що для довіри населення до міліції та для позитивних оцінок її роботи найважливішими є справедливість, організованість, ввічливість, чесність, порядність, освіченість, культура працівників міліції. Саме ці якості мають демонструвати працівники ОВС, спілкуючись з представниками громади, в якій би якості не виступали їх візаві – потерпілого, свідка, підозрюваного, звинувачуваного або просто мешканця дільниці. На цих якостях також треба робити акцент при висвітленні у ЗМІ діяльності міліції.

Список літератури: 1. Свеженцева Ю. А., Соболев В. А., Рущенко И. П. и др. Доверие милиции и латентная преступность. – Х.: Финарт, 2002. – 308 с. 2. Взаємодія міліції та населення: до висновків харківського експерименту. – Х.: НУВС, 2003. – 288с. 3. Партнерство та співробітництво міліції з населенням: стан, проблеми, рекомендації/ Кол. авт.; за заг. ред. доктора соціол. наук, професора В. О. Соболева та канд. соціол. наук, доцента Ю.О. Свеженцевої. – Х.: Поларт, 2005. – 240с. 4. Исследование социальных представлений в европейской социальной психологии. // Социология: РЖ/РАН. ИНИОН. – М., 1992. – №4. – С. 92–109. 5. Moscovici S. Des representations collectives aux representations sociales // Les representations sociales. – Paris, 1989. – P. 62-86. 6. Jodelet D. Representations sociales: un domaine en expansion //Les representations sociales. – Paris, 1989. – P. 31–61. 7. Бауэр М., Гескелл Дж. К вопросу о парадигме изучения социальных представлений // Социология: РЖ/РАН. ИНИОН. – М., 2001. – №3. – С. 111–119. 8. Протизаконне насильство в органах внутрішніх справ: Соціологічний та історико-правовий аналіз. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, Харківська правозахисна група, 2005. – 212 с.

Надійшла до редколегії 12.11.08